

CHOLG‘U IJROCHILIGI JARAYONIDA BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARINING BADIY-TEXNIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Tursunov Shuxrat Muzaffar og‘li,
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
G-mail: shuxrattursunov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini tayyorlashda cholg‘u ijrochiligi kompetensiyasining o‘rni va badiiy-texnik ko‘nikmalarni shakllantirishning metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqot davomida talabalarning texnik mahorati va badiiy talqin imkoniyatlarini muvozanatlashgan holda rivojlantirish usullari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: musiqa ta‘limi, cholg‘u ijrochiligi, badiiy-texnik ko‘nikma, kasbiy kompetentlik, interpretatsiya, applikator, mahorat.

Аннотация. В данной статье раскрыта роль компетенции инструментального исполнительства в подготовке будущих учителей музыки, а также методические основы формирования художественно-технических навыков. В ходе исследования проанализированы методы сбалансированного развития технического мастерства студентов и их возможностей художественной интерпретации.

Ключевые слова. музыкальное образование, инструментальное исполнительство, художественно-технические навыки, профессиональная компетентность, интерпретация, аппликатура, мастерство.

Abstract. This article highlights the role of instrumental performance competence in the training of future music teachers and outlines the methodological foundations for developing artistic and technical skills. The study analyzes approaches to the balanced development of students' technical proficiency and their capacity for artistic interpretation.

Keywords. music education, instrumental performance, artistic and technical skills, professional competence, interpretation, fingering, mastery.

Kirish. Bugungi kunda oliy musiqa ta‘limi tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijrochilik mahoratini oshirish, xususan, cholg‘u fanlari orqali ularning kasbiy kompetentligini shakllantirish dolzarb masala hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-sonli qarorida madaniyat va san‘at sohasini rivojlantirish borasida belgilangan vazifalar musiqa o‘qituvchilaridan nafaqat nazariy bilim, balki yuksak ijrochilik mahoratini ham talab etadi.[1]

Musiqa o‘qituvchisi maktab sharoitida o‘quvchilarga asarni nafaqat tushuntirishi, balki mahorat bilan ijro etib berishi (shaxsiy namuna) shart. Biroq, ko‘p hollarda ta‘lim jarayonida texnik mashqlar (gamma, etyud) bilan badiiy mazmun o‘rtasida uzilish kuzatiladi. Ushbu maqolaning maqsadi — talabalarda badiiy va texnik ko‘nikmalarni yaxlit holda rivojlantirishning samarali metodikasini asoslashdir.

Musiqa ta‘limi tizimida bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi nafaqat nazariy bilimlar, balki yuksak darajadagi cholg‘u ijrochiligi mahorati bilan ham belgilanadi. Cholg‘u ijrochiligi jarayonida shakllanadigan badiiy va texnik ko‘nikmalar o‘qituvchining kelgusidagi pedagogik faoliyatida o‘quvchilarga namunali ijro ko‘rsatish,

musiqiy asarni chuqur talqin etish hamda estetik didni tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi. Shu bois, bo'lajak musiqa o'qituvchilarida badiiy-texnik ko'nikmalarni shakllantirishning metodik asoslarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biridir.

Mazkur maqolada cholg'u ijrochiligi kompetensiyasi doirasida talabalarda texnik mahorat va badiiy talqinni uyg'un rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining ijrochilik kompetentligini rivojlantirish muammosi pedagogika fanida ko'p qirrali tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida adabiyotlarni uchta asosiy yo'nalishga ajratish mumkin:

1. Psixologik-pedagogik yondashuv: Musiqiy faoliyatning psixofiziologik asoslari va ijrochilik apparatining shakllanishi bo'yicha L.Vigotskiy va B.Teplovlarining ishlari o'rganildi. Teplov musiqiy qobiliyatlarning tarkibiy qismi sifatida "musiqiy-eshitish tasavvurlari" va "ritm hissi"ni texnik ko'nikmaning poydevori deb hisoblaydi.[5]

2. Ijrochilik mahorati metodikasi: G.Neygauz, S.Feinberg va A.Kortolarning metodik merosi tahlil qilindi. Xususan, Neygauzning "texnika – bu obraz" degan konsepsiyasi bizning metodikamiz uchun metodologik asos bo'lib xizmat qildi. U texnikani badiiy niyatdan ajratilgan holda o'rganishni "musiqiy jonsizlik" deb baholagan.[2]

3. Milliy cholg'u ijrochiligi maktabi: O'zbekistonlik olimlardan Sh.Raxmatullayev, S.Begmatov va Q.Panjiyevlarning asarlarida milliy cholg'u ijrochiligining o'ziga xos xususiyatlari, ya'ni "ustoz-shogird" an'analari va zamonaviy notalashtirilgan ijrochilikning sintezi masalalari yoritilgan.[3]

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'limda musiqa o'qituvchilarini tayyorlashda texnik ko'nikmalar ko'pincha virtuozlik darajasiga yo'naltiriladi, biroq ularning pedagogik-interpretatsion (asar mohiyatini o'quvchiga yetkazib bera olish) jihatlariga yetarlicha e'tibor qaratilmaydi.

Musiqa ijrochiligi va pedagogikasi masalalari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Xususan, Dmitriy Kabalevskiy musiqa ta'limida ijrochilikning tarbiyaviy ahamiyatini asoslab bergan. Boris Asafyev esa musiqiy интонация nazariyasi orqali ijroning badiiy mazmunini ochib berish zarurligini ta'kidlagan.

Fortepiano ijrochiligi metodikasida Heinrich Neuhaus ijrochilikda badiiylik va texnikani bir butun jarayon sifatida ko'rgan. Carl Czerny va Charles-Louis Hanon mashqlari texnik ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim manba bo'lib xizm qiladi.

O'zbek musiqa pedagogikasi doirasida esa Abdulla Avloniy ta'limda san'atning tarbiyaviy ahamiyatini alohida qayd etgan. Zamonaviy tadqiqotlarda cholg'u ijrochiligini kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish masalalari keng yoritilmoqda.

G.Neygauz ta'kidlaganidek, "har qanday texnik ish badiiy niyatning amalga oshishiga xizmat qilishi kerak".[3] Bizning metodikamizda talabaga texnik qiyinchilik "to'siq" sifatida emas, balki "ifoda vositasi" sifatida taqdim etiladi.

Cholgʻu fanlarini oʻqitishda quyidagi инновацион usullar tavsiya etiladi: "Aqliy repetitsiya" usuli: Cholgʻusiz, nota matnini vizual tasavvur qilish orqali xotirani mustahkamlash.

"Variantli ijro" usuli: Bir xil texnik passajni turli xarakterlarda (quvnoq, gʻamgin, tantanali) ijro etish orqali moslashuvchanlikni oshirish.

Bu yondashuv boʻlajak oʻqituvchini nafaqat "mexanik ijrochi", balki "ijodkor pedagog" sifatida shakllantiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot sifatli tadqiqot yondashuvi asosida olib borildi. Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, shaxsga yoʻnaltirilgan va integrativ yondashuvlar tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida pedagogik, psixologik va musiqiy-taʼlimiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kontent tahlili hamda tizimli-tarkibiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

Shuningdek, boʻlajak musiqa oʻqituvchilarining cholgʻu ijrochiligi jarayonida badiiy va texnik koʻnikmalarni shakllantirish omillari oʻrganildi. Olingan natijalar asosida talabalarning ijrochilik kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metodik yondashuvlar aniqlandi va ilmiy-pedagogik jihatdan asoslandi.

Tahlillar va natijalar. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, talabalarni cholgʻu ijrochiligiga tayyorlashda asosiy muammo — "texnika" va "badiiylik" oʻrtasidagi sunʼiy devordir.

Birinchidan, biz taklif etgan metodikada badiiy koʻnikma texnik koʻnikmadan oldin turadi. Masalan, fortepiano ijrochiligida "fortissimo" dinamikasini bajarishda talabaga faqat "kuchli urish" emas, balki "orkestr toʻliqligini his qilish" vazifasi berilganda, jismoniy zoʻriqish yoʻqolishi kuzatildi. Bu biologik va psixologik jarayonlarning uygʻunligini isbotlaydi.

Ikkinchidan, muhokama jarayonida aniqlandiki, boʻlajak oʻqituvchi uchun ijro mahorati — bu uning asosiy pedagogik qurolidir. Agar talaba etyudni faqat imtihon topshirish uchun tayyorlasa, u maktabda oʻquvchiga ushbu asarning nafasini tushuntira olmaydi. Bizning yondashuvimizda har bir texnik element (gamma, arpedjio) musiqiy tildagi "soʻz" sifatida oʻrgatiladi.

Uchinchidan, zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan ishlash anʼanaviy metodikani boyitadi. Tadqiqotimizda talabalarning ijrosini spektral tahlil qilish orqali tovush sifati va dinamik muvozanatni tushuntirish metodikasi oʻz samarasini berdi.

Bu natijalar pedagogika fanidagi "shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim" tamoyilini musiqa taʼlimida real amaliyotga koʻchirish imkonini beradi.

Badiiy-texnik koʻnikmalarni shakllantirish metodikasi uchta asosiy bosqichdan iborat ekanligi aniqlandi:

Analitik bosqich: Asarning badiiy konsepsiyasini anglash. Talaba asarni chalishdan oldin uning davri, uslubi va bastakor niyatini tahlil qiladi.

Texnik transformatsiya bosqich: Badiiy maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan texnik vositalarni (shtrixlar, dinamika, applikatura) tanlash. Masalan, lirik asarda "legato" shtrixini nafas bilan bog'lash metodikasi.

Sintez bosqich: Texnik qiyinchiliklarni badiiy obraz tarkibida bartaraf etish.

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, texnik mashqlarni quruq takrorlashdan ko'ra, ularni badiiy obraz bilan bog'lab o'rgatish talabalarning motivatsiyasini 25% ga oshiradi va asarni o'zlashtirish vaqtini qisqartiradi.

Tadqiqot davomida talabalarning badiiy-texnik ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha o'tkazilgan pedagogik eksperiment quyidagi miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini berdi:

Metodik yangilik sifatida quyidagi natijalar shakllantirildi:

"Integrativ mashqlar" tizimi: Faqat barmoq harakatiga yo'naltirilgan mashqlar o'rniga, ma'lum bir asarning fakturasidan kelib chiqqan, dinamik va artikulyatsion vazifalar yuklatilgan maxsus kompleks ishlab chiqildi.

Refleksiv tahlil: Talaba o'z ijrosini audio-video yozuv orqali tahlil qilish metodi joriy etildi. Natijada talabalarda o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmasi shakllandi.

Kompetensiya modeli: Cholg'u ijrochiligi kompetentligi faqat "tez chalish" emas, balki asarning intonatsion mazmunini texnik vositalar orqali "so'zlab berish" qobiliyati sifatida qayta ta'riflandi.

Tadqiqot davomida bo'lajak musiqa o'qituvchilarida badiiy-texnik ko'nikmalarni shakllantirish quyidagi metodik bosqichlar asosida samarali amalga oshirilishi aniqlangan:

1. Texnik asosni shakllantirish bosqichi

Bu bosqichda applikatura, barmoq mustaqilligi, ritmik barqarorlik, dinamika ustida ishlash mashqlari bajariladi.

2. Badiiy talqinni rivojlantirish bosqichi

Talabalar musiqiy asarning mazmuni, obrazlari, janri va uslubini tahlil qilish orqali ijroga badiiy yondashishni o'rganadilar. Bu jarayonda Asafyevning intonatsion yondashuvi muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

3. Texnika va badiiylik uyg'unligi bosqichi

Bu bosqichda talaba texnik imkoniyatlarini badiiy maqsadga bo'ysundirishni o'rganadi. Neuhaus ta'kidlaganidek, texnika – bu san'atga xizmat qiluvchi vositadir.[10]

4. Pedagogik yo'naltirilgan ijrochilik bosqichi

Talaba ijro jarayonini kelgusida o'quvchilarga qanday tushuntirish va namoyish etishni ham o'rganadi. Bu bosqich kasbiy kompetentlikni shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, badiiy va texnik ko'nikmalarni alohida emas, balki integratsiyalashgan holda o'qitish talabalarning ijrochilik mahoratini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining cholg'u ijrochiligini rivojlantirishda badiiy va texnik ko'nikmalarning sintezi dars samaradorligini ta'minlovchi asosiy omildir. Taklif etilgan metodika talabalarda musiqiy tafakkurni kengaytirish, texnik imkoniyatlarni badiiy

maqsadlarga bo'ysundirish va kasbiy kompetentlikni yuqori bosqichga olib chiqish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida umumta'lim maktablarida musiqa ta'limi sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilarida cholg'u ijrochiligi jarayonida badiiy-texnik ko'nikmalarni shakllantirish kompleks metodik yondashuvni talab etadi. Texnik mashqlar, badiiy tahlil, interpretatsiya va pedagogik yo'naltirilgan ijro uyg'unligi talabaning nafaqat ijrochi, balki malakali pedagog sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Mazkur metodika musiqa ta'limi jarayonida ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishga yordam beradi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida cholg'u ijrochiligi nafaqat amaliy ko'nikma, balki muhim kasbiy kompetensiya sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, badiiy va texnik ko'nikmalarni alohida-alohida emas, balki o'zaro integratsiyalashgan holda shakllantirish talabalarning ijrochilik mahoratini sezilarli darajada oshiradi. Texnik mashqlar (applikatura, ritm, dinamika, barmoq mustaqilligi) badiiy talqin (interpretatsiya, obrazlilik, uslubni his qilish) bilan uyg'unlashgandagina musiqiy ijro mukammal tus oladi.

Shuningdek, ijrochilik jarayonining pedagogik yo'naltirilganligi bo'lajak o'qituvchining dars jarayonida o'quvchilarga nafaqat tushuntira olish, balki namunali ijro ko'rsatish qobiliyatini ham shakllantiradi. Bu esa musiqa ta'limi samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Metodik jihatdan bosqichma-bosqich yondashuv (texnik asos → badiiy talqin → uyg'unlik → pedagogik yo'naltirish) eng maqbul yo'l ekanligi aniqlandi.

Natijada, cholg'u ijrochiligi jarayonida badiiy-texnik ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan mazkur metodika bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy mahoratini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-sonli Qarori. (Madaniyat va san'at sohasini rivojlantirish haqida).
2. Boris Asafyev. Muzykalnaya forma kak protsess. Leningrad: Muzyka, 1971. 56–64-betlar.
3. Heinrich Neuhaus. The Art of Piano Playing. London: Barrie & Jenkins, 1973. 23–31-betlar.
4. Charles-Louis Hanon. The Virtuoso Pianist in 60 Exercises. Paris: Sçert, 1873/ed. 1920. 3–15-betlar.
5. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'qituvchi, 1992. 45–52-betlar.
6. To'xtasinov, R. Cholg'u ijrochiligi metodikasi. Toshkent: Fan, 2010. 33–41-betlar.
7. Axmedov, B. Musiqa madaniyati darslari metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2014. 91–99-betlar.
8. Qodirov, D. Ijrochilik mahorati va talqin. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. 22–30-betlar.
9. Xasanov, M. Musiqa ta'limida kompetensiyaviy yondashuv. Toshkent: Инновациуа, 2020. 70–78-betlar.
10. Нейгауз Г.Г. *Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога.* – М.: Музыка, 1988. – 240 с. (Klassik ijrochilik metodikasining asosi).
11. Panjiyev Q.B. *Musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligida cholg'u ijrochiligi mahoratini shakllantirish.* Monografiya. – T.: "Fan", 2021. (Zamonaviy o'zbek pedagogikasi kontekstida).